

Ὁ Θεὸς καὶ ἡ πόλις

ὑπὸ
Χρυσ. Κ. Καραγκούνη

Ἡ ἰδέα περὶ «πόλεως» ἀντιπροσωπεύει πολιτισμὸν καὶ πρόοδον ἀπὸ ἓναν πρωτόγονον τρόπον ζωῆς, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθε ἄτομον ἢ οἰκογένεια ἔπρεπε νὰ φροντίσουν γιὰ τὰ συμφέροντά των, στὴν διευθετημένην ζωὴν μιᾶς κοινωνίας μὲ νόμους ποὺ ἐρρῦθμιζαν τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν πολιτῶν, καὶ ἡ ὁποία κοινωνία παρεῖχε τὰ τεχνολογικὰ μέσα διὰ μίαν ζωὴν μὲ περισσότερες ἀνέσεις ἀπ' ὅτι εἶχε σταθῆ δυνατὸν γιὰ πρωτόγονους ἀνθρώπους. Αὐτὸ ἰσχύει τόσον γιὰ προ-ἐλληνικὰς πόλεις-πολιτισμοὺς, ὅπως τοῦ Σέσκλου, τοῦ Δημινίου τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης, κ.ἄ. ὅσον καὶ γιὰ πολιτισμοὺς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὅπως τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Νινευῆς, τῆς Ἱεριχοῦ, κ.ἄ. Σὲ ὅλες αὐτὰς τὰς περιπτώσεις οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐξεχώριζαν ἀπὸ τοὺς προγόνους των, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ζῆσει μίαν πρωτόγονην ζωὴν στὴν πεδιάδα ἢ στὸ δάσος. Οἱ συνεχεῖς συναλλαγές καὶ τὸ καθημερινὸν «τρίψιμον» τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ ἄλλου γιὰ ζητήματα ἐμπορίου, φιλίας καὶ καλῆς γειτνιασεως, ἀναποφεύκτως ἐπέφεραν διαφόρους βαθμοὺς ἐκλεπτίνσεως καὶ ἐξευγενισμοῦ, ὅπου οἱ συμμετέχοντες ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὰ συμφέροντα τοῦ πλησίον καὶ ὅλα αὐτὰ ὀδήγησαν σὲ μίαν ἰσορροπίαν σχέσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἐν πόλει μποροῦσε νὰ διατηρηθῆ καὶ νὰ ἐξελιχθῆ περαιτέρω.

Στὰ βιβλικὰ ἱστορικὰ, τῶν ὁποίων τὸ κύριον ἐνδιαφέρον εἶναι θρησκευτικὸν κι' ὄχι κοινωνικόν, ἡ ἰδέα περὶ «πόλεως» ἔχει μίαν κάπως «ἀμφίρροπον» ἱστορίαν. Ἡ πρώτη πόλις κατὰ τὸ Βιβλίον τῆς Γενέσεως ἦτο ἡ πόλις Ἐνώχ, ἡ ὁποία ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Κάϊν, τοῦ πρώτου δολοφόνου. Μεταξὺ τῶν πρώτων πόλεων ποὺ ἔγιναν περίφημες στὴν ἱστορίαν συμπεριλαμβάνονται ἡ Βαβυλῶν καὶ ἡ Νινευή (Γεν 10:10-11), καὶ οἱ δύο ἐκ τῶν ὁποίων γίνονται ἰδιαίτερα ἀντικείμενα τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ δύο λειτουργοῦν ὡς πρωτότυπα τοῦ πῶς ὁ Θεὸς μὲ διαφορετικοὺς τρόπους φέρεται πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ Βαβυλῶν καὶ ὁ πύργος τῆς εἶναι καρπὸς τεχνολογικῆς προόδου. Οἱ κτίστες τοῦ θέλουν νὰ ἐορτάσουν τὴν ἐπιτυχίαν των ἀνεγείροντας ἓνα μνημεῖον εἰς τὸν ἑαυτὸν των, εἰς τὴν τεχνολογίαν των καὶ εἰς τὴν ἰκανότητά των – ἓνα μνημεῖον τὸ ὁποῖον θὰ φθάσει ἕως τὸν οὐρανόν (Γεν 11 :4). Ἀπὸ τὴν ὀπτικήν τῆς Βίβλου ἡ Βαβυλῶν καὶ ὁ πύργος τῆς σημαίνουν ἀνθρωπίνην ἔπαρσιν, αὐθάδειαν καὶ ἀπεριόριστον αὐτοπεποίθησιν, πιστεύοντας ὅτι ὅλα εἶναι δυνατὰ, ἀψηφόντας τοὺς θεῖους περιορισμοὺς καὶ

φερόμενοι προκλητικῶς πρὸς τὶς Ἀνώτερες Δυνάμεις. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Βαβυλῶν γίνεται τὸ παράδειγμα καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος κάθε ἐμφανίσεως τοῦ εἴδους τούτου. (Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἰδέα περὶ Βαβυλῶνος ἐπανεμφανίζεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὅπου γίνεται τὸ σύμβολον τοῦ ἀμαρτωλοῦ κόσμου [δηλ. ἡ Ῥώμη καὶ ἡ αὐτοκρατορία της, Α' Πέτ 5:13]) καὶ ὁ ἐσχατολογικὸς ἀντιπρόσωπος παντὸς εἴδους κακοῦ καὶ διαφθορᾶς πού ἀνθίσταται εἰς τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ [Ἀποκ 14:8, 16:19, 17:5, 18:2-24]). Ἡ ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν συμπεριφορὰν αὐτὴν εἶναι τιμωρία. Κι' αὐτὴ εἶναι παραδειγματικὴ· ὁ Θεὸς πάντοτε ἀπαντᾷ σὲ τέτοιου εἴδους συμπεριφορᾶς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον (καὶ ἂν ἀκόμη ἡ περίοδος τῆς χάριτος ἐν Χριστῷ τὸ ἀργοπορεῖ, «οὐ βραδύνει ὁ κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινες βραδύτητα ἠγοῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ὑμᾶς, μὴ βουλόμενός τις ἀπολέσθαι ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι» [Β' Πέτ 3:8-9]).

Περισσότερον δραστικῶς, οἱ πόλεις τῶν Σοδόμων καὶ τῆς Γομόρρας, στίς ὁποῖες ἡ ἀδικία, ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ διαστροφή ἤνθιζαν, κατεστράφησαν παντελῶς διὰ πυρὸς καὶ θείου «ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικῶς» (Β' Πέτ 2:6). Ἡ Νινευή, ἐξ ἄλλου, ἀποσπᾷ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἀποστέλλει εἰς αὐτοὺς τὸν προφήτην Ἰωνᾶ διὰ νὰ κηρύξῃ μετάνοιαν· «πορεύθητι εἰς Νινευὴν τὴν πόλιν τὴν μεγάλην καὶ κήρυξον ἐν αὐτῇ, ὅτι ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρὸς με» [Ἰων 1:2].¹ Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν σχολιάζει τὸ χωρίον· «ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονταί ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινούσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ, καὶ ἰδοὺ πλεῖον Ἰωνᾶ ὧδε» (Ματθ 12:41). Στὰ παραδείγματα αὐτὰ βλέπομεν ἐκεῖνο πού ὁ Παῦλος ὀνομάζει τὴν «χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν [τοῦ] Θεοῦ» (Ῥωμ 11:22).

Ἄλλὰ ἡ πλεον ἐξέχουσα πόλις στὴν βιβλικὴν ἱστορίαν εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸ ἰσχύει τόσον διὰ τὴν Παλαιᾶν ὅσον καὶ διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι ἡ πόλις τὴν ὁποῖαν ἐξέλεξεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ κατοικήσῃ τὸ ὄνομά του. Εἰς τὴν Παλαιᾶν Διαθήκην ἡ Ἱερουσαλήμ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον λατρείας τοῦ Γιαχβέ (Ἑβραϊκόν, ὅπερ στοὺς Ὁ' ἀποδίδεται μὲ τὸ *Κύριος*), εἶναι τὸ μέρος ὅπου ἡ παρουσία τοῦ Γιαχβέ παρίσταται ἀπῶς διὰ τοῦ Ναοῦ. Ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς ὑστέρους Ψαλμοὺς ἡ Ἱερουσαλήμ ἀγαπᾶται καὶ ἐπαινεῖται ὑπερβολικῶς: «Ζητεῖτε τὴν εἰρήνην τῆς Ἱερουσαλήμ· Ἴσως εὐτυχῶσιν οἱ ἀγαπῶντές σε» (Ψαλμ 122:6), ὁ Θεὸς παρουσιάζεται νὰ προχωρεῖ μέχρι τὸ σημεῖον νὰ ὀρκίζεται ὑπὲρ τῆς Ἱερουσαλήμ· «Ἐὰν σὲ λησμονήσω, Ἱερουσαλήμ, Ἴσως λησμονήσῃ ἡ δεξιὰ μου! Ἴσως κολληθῇ ἡ γλῶσσά μου εἰς τὸν οὐρανίσκον μου ... ἐὰν δὲν προτάξω τὴν Ἱερουσαλήμ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εὐφροσύνης μου!» (137:5-6). Ὁ Ἡσαΐας ἐκφράζει τὴν τρυφερότητα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅταν λέγει «Ἴδοῦ ἐπὶ τῶν παλαμῶν μου σὲ ἐξωγράφισα» (Ἡσ 49:16), καὶ συνεχίζει νὰ ἐξυψώσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ ὑπεράνω πάντων: «ὅσοι ἀνακαλεῖτε τὸν Κύριον, μὴ φυλάτετε σιωπὴν. Καὶ μὴ δίδετε εἰς αὐτὸν

¹ Παρεμπιπτόντως, τοῦτο μᾶς προσφέρει ἓνα σπάνιον παράδειγμα παραλείψεως ἐκ μέρους τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Θεοῦ νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἀποστολήν των.

ἀνάπαυσιν, ἕωσοῦ συστήσῃ καὶ ἕωσοῦ κάμῃ τὴν Ἱερουσαλήμ αἴνεσιν ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἠσ 62:6-7).² Οἱ συσχετίσεις πού τόσοσιν ἡ Ἱερουσαλήμ ὅσον καὶ ὁ ναὸς φέρουν κατὰ νοῦν, ὄχι μόνον στὸ Βιβλίον τῶν Ψαλμῶν – τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τοὺς ὕμνους πού ἐψάλλοντο κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν θείαν λειτουργίαν – ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν προφητῶν, ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια μιᾶς συνήθους πόλεως, κι' ἔτσι ἡ Ἱερουσαλήμ λαμβάνει μίαν παγκοσμίαν καὶ ὑπερβατὴν σπουδαιότητα, ὅταν γίνεται σύμβολον τῆς πόλεως τοῦ Μέλλοντος – τῆς Οὐρανίου Ἱερουσαλήμ. Σ' αὐτὴν τὴν ἐσχατολογικὴν πόλιν ὁ ναὸς εἶναι περιττός, ἐφ' ὅσον ἔχει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τῆς ἀμέσου παρουσίας τοῦ Θεοῦ (Ἀποκ 21:22).

Προτοῦ ζωγραφίση ὁ Ἰωάννης μὲ ἀδρὲς πινελιᾶς τὸν «ἐκφραστικὸν πίνακά» του, τὴν Ἱεροκάλυψιν, ἡ Ἱερουσαλήμ εἶχε γίνῃ τὸ ἀντικείμενον μιᾶς σπουδαίας συγκρίσεως ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν. Εἰς τὴν μοναδικὴν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀλληγορίαν τῆς πρὸς Γαλ 4:21-27 ὁ Παῦλος μὲ χαρακτηριστικῶς ῥαββινικὴν ἐπιχειρηματολογίαν σὲ μίαν σειρὰν συλλογισμῶν φθάνει εἰς ἓνα καταπληκτικὸν συμπέρασμα. Οἱ δύο γυναῖκες τοῦ Ἀβραάμ συμβολίζουν δύο διαθήκες· ἡ δούλη Ἀγάρ ἀντιπροσωπεύει τὴν παλαιᾶν διαθήκην, ἐνῶ ἡ ἐλευθέρα Σάρρα παριστάνει τὴν νέαν διαθήκην. Ἡ Ἀγάρ, ἡ μητέρα τοῦ Ἰσμαήλ [τοῦ προπάτορος τῶν Ἀράβων], ἀντιπροσωπεύει τὸ Σινᾶ, ἓνα ὄρος τῆς Ἀραβίας, στὸ ὁποῖον κατέφυγε ὅταν ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῆς Σάρρας. Τὰ τέκνα τῆς, ἐφ' ὅσον ὁ νόμος ἐδώθη ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, διατελοῦν ἐν δουλείᾳ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἀγάρ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς συμβολίζουν τὴν δουλείαν, τὴν ἰσχύν τοῦ νόμου καὶ οὕτως τοὺς Ἰουδαίους καὶ τὴν παροῦσαν Ἱερουσαλήμ, ἐνῶ ἡ ἐλευθέρα σύζυγος Σάρρα, συμβολίζει τὴν Μητέρα ὅλων τῶν ἐλευθέρων, ὅλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐγενήθησαν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀποδέκται τῆς χάριτος, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ἀληθινὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ Σάρρα, λοιπόν, συμβολίζει τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Παῦλος κατορθώνει νὰ ταυτίσῃ τὴν

² Οὐδόλως ἄξιον θαυμασμοῦ, λοιπόν, ἐὰν εἰς τὴν μετέπειτα ἰουδαϊκὴν ἐξω-βιβλικὴν σκέψιν ἡ Ἱερουσαλήμ ὑποδέχεται ἐξέχοντα ρόλον. Ἔτσι, τὸ *Ἰωβιλαῖον* 8:19 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὄρους Σιών τῆς Ἱερουσαλήμ ὡς «τὸ κέντρον τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς», τὸ *2 Βαρουχ* 4:2-7 παραβάλλει τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλήμ μετὰ τοῦ πρωτοτύπου τῆς, τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, ἡ ὁποία «διατηρεῖται μετ' ἐμοῦ» [δηλ. μετὰ τοῦ Θεοῦ], τὸ *4 Ἔζρα* (= *Ο' Ἔσδρας Α'*) 7:26 ὁμιλεῖ περὶ τῆς πόλεως ἡ ὁποία τῶρα εἶναι κεκρυμμένη, ἀλλὰ ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἀποκαλυφθῇ, ἐνῶ τὸ *2 Ἔζρα* 55:2 λέγει: «Διότι αὔριον θέλω ἀναβεῖ εἰς τὸν οὐρανόν, εἰς τὴν ἀνωτάτην Ἱερουσαλήμ εἰς τὴν αἰώνιον κληρονομίαν μου». Ἡ Ἱερουσαλήμ παρουσιάζεται ὡς ἁγία πόλις (*Ἰωβιλαῖον* 1 : 28, *Ψαλμοὶ Σολομῶντος* 8:4), ὡς πόλις προορισμένη διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ (*Ἀνάληψις τοῦ Μωϋσέως* 1:17-18) καὶ τελικῶς πληροφορούμεθα διὰ μίαν νέαν Ἱερουσαλήμ μὲ ναόν, κατὰ τοὺς λόγους τῶν προφητῶν, εἰς τὸν ὁποῖον πάντα τὰ ἔθνη «ἐπιστρέψουσιν ἀληθινῶς φοβεῖσθαι κύριον τὸν Θεόν» (*Τοβίτ* 14:5). Πολλὰς ἀπὸ τὰς ιδέας πού συναντῶμεν ἐδῶ προαγγέλουσιν διδασκαλίαι τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὰ ἀνωτέρω μεσοδιαθηκικὰ συγγράμματα ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ τὰ εὔρη στὶς ἀκόλουθες ἐκδόσεις: R. H. Charles (ἐκδ.), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, etc., 2 τόμοι, Oxford: Clarendon Press, 1913, ἐπανέκδ. 1969 καὶ J. H. Charlesworth (ἐκδ.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2 τόμοι, London: Darton, Longman & Todd, 1983-1985.

ἐπίγειον Ἰερουσαλήμ με τὸ Σινᾶ καὶ τὴν Ἄγάρ, καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Ἰερουσαλήμ με τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσμαήλ, ἐνῶ καθιστᾷ τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλήμ τὴν Μητέρα ὅλων ἐκείνων πὸν πιστεύουν, εἴτε εἶναι ἐξ ἰουδαϊκῆς εἴτε ἐξ ἐθνικῆς βιολογικῆς προελεύσεως.³ Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν συγκρίσεων ἀνακύπτει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἰδέα περὶ Ἰερουσαλήμ, ἡ πόλις πὸν ἐξέλεξεν ὁ Θεός, εἶναι μία πόλις ἐν οὐρανῷ, ἡ πραγματική, ἡ ἀγία, ἡ ἀληθινὴ Ἰερουσαλήμ, στὴν ὁποίαν κατοικοῦν μόνον ἐκείνοι πὸν εἶναι γνήσιοι «ἰσραηλῖται», ἀληθινοὶ «ἰουδαῖοι» εἴτε εἶναι ἰουδαῖοι κατὰ σάρκα εἴτε ἐξ ἐθνῶν (Ρωμ 2:28-29). Αὐτοὶ εἶναι τὰ ἀληθινὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς πίστεώς του (Ρωμ 4:11-12).

Ἐὰν ὑπάγωμεν ἀκόμη πιὸ πίσω στὰ εὐαγγέλια (τὰ ὁποῖα, ἐν τούτοις, ἐγράφησαν μετὰ τὶς ἐπιστολές) ἀκούομεν τὸν Ἰησοῦν νὰ λέγη πρὸς τὴν Σαμαρίτιδα: «ἡ σωτηρία ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστίν» (Ἰωάν 4:22), ὅπερ ἐννοεῖ ὅτι ἡ σωτηρία ἔρχεται ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Ἰερουσαλήμ, τὸ κέντρον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, ὥστε ὁ κλάδος νὰ μὴ καυχηθῆ ἐναντίον τῆς ρίζης, κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐλαιοδένδρου στὸ Ρωμ 11:17-18. Ὅμως μετριάζει τὸ λεχθὲν, προσθέτοντας: «ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τοῦτο οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί ... οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσιν τῷ πατρί ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν 4:21-23) Τοῦτο, ἐξ ἄλλου, δὲν ἐμποδίζει τὸν Ἰησοῦν νὰ κλάψῃ διὰ τὴν Ἰερουσαλήμ, τὴν πόλιν τῆς ἐκλογῆς του, γιὰ τὶς δυστροπίες της, γιὰ τὴν παρακοὴν της, γιὰ τὴν ἀπιστίαν της: «Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε» (Ματθ 23:37). Ἐδῶ ἔχομεν μία σπανίαν εἰκόνα γιὰ τὴν τρυφερὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ, ὁμιλῶντας ἀνθρωπομορφικῶς, γιὰ τὸ πῶς ἡ καρδιὰ τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ συγκινηθῆ γιὰ τὸν λαὸν τῆς πόλεως του.

Ἡ σπουδαιότης τῆς πόλεως ὡς «πόλις» στὴν Καινὴν Διαθήκην ὑπογραμμίζεται με ἓνα ἄλλον τρόπον. Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖες ἀσχολοῦνται με τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, συγκεντρῶνουν τὸ ἐνδιαφέρον των λεπτομερέστερα στὸ ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Οἱ κινήσεις τοῦ Παύλου, λοιπόν, κατὰ κάποιον τρόπον μᾶς φανερόνουν τὶς κατευθύνσεις εἰς τὶς ὁποῖες τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὀδηγεῖ τὸν Παῦλον. Εἶναι, λοιπόν, διδακτικὸν νὰ προσέξωμεν τὶς κινήσεις τοῦ Παύλου, διότι αὐτὲς φανερόνουν τὴν μέριμνα τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν «πόλιν».

Τὸ πρῶτον γνωστὸν σκηρικὸν γιὰ τὴν χριστιανικὴν δραστηριότητα τοῦ Παύλου εἶναι ἡ Ἀντιόχεια, ἡ φημισμένη πρωτεύουσα τῶν Ἀντιοχιδῶν ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ μεγαλητέρα καὶ περιφανεστέρα πόλις τῆς ἐλληνιστικῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἱεραποστολικὸν ταξείδιόν του ἐπεσκέφθη σχετικῶς σπουδαῖες

³ Δὲν θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ ἀποροῦμεν ὅτι ἡ θεολογία τοῦ Παύλου τόσον ἐξηγρίωσεν τοὺς Ἰουδαίους, ὥστε κατὰ τὴν ἐκτίμησίν των «οὐ γὰρ καθῆκεν αὐτὸν ζῆν» (Πραξ 22:22) καὶ τὸν κατεδίωκον κατὰ πόδα διὰ νὰ τὸν θανατώσουν.

πόλεις ὅπως τὴν Πάφον τῆς Κύπρου, τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας καὶ τὸ Ἰκόνιον τῆς Λυκαονίας. Ἀκόμη σπουδαιότερον, στὸ δεύτερον ἱεραποστολικὸν ταξείδιόν του δὲν χρονοτριβεῖ σ' αὐτὲς τὶς πόλεις, ἀλλὰ προχωρεῖ πρὸς τὴν Τρωάδα, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς ὁδηγίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, περνᾷ εἰς τὴν Μακεδονίαν σὲ πόλεις ὅπως τοὺς Φιλίππους, ἰδιαιτέρως τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Βέρροιαν. Αἱ Ἀθηναὶ εἶναι ἡ ἐξέχουσα πόλις ἀλλὰ ἀποδεικνύεται ἀποκαρδιωτικὴ, ἐξ αἰτίας τοῦ πνευματικοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατεῖ. Σύντομα τὸ συναντοῦμεν στὴν Κόρινθον, τὴν μεγαλητέραν πόλιν τῆς Ἀχαΐας. Καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἱεραποστολικὸν ταξείδιόν του ὁ κύριος χῶρος δράσεώς του εἶναι ἡ Ἔφεσος, ἡ διασημότερα πόλις τῆς Ἰωνικῆς Δωδεκαπόλεως.

Πράγματι, γίνεται ὁ ὑπαινιγμὸς ὅτι ὁ Παῦλος κατέστησεν τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἔφεσον κέντρα τῶν εὐαγγελιστικῶν του προσπαθειῶν διὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς γύρω περιοχές. Ἔτσι, πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δέκα-ὀκτῶ μηνῶν τῆς παραμονῆς του ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ἐχρησιμοποίησεν τὴν πόλιν αὐτὴν ὡς βάσιν του διὰ νὰ ἐπίσκεφθῇ τὰ τριγύρω μέρη. Γράφοντας ἀπὸ τὴν Κόρινθον πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς Ῥώμης, ἰσχυρίζεται «ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ [δηλαδὴ, διὰ μέσου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας] μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκένοι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ» (Ῥωμ 15:19). Στὶς Πράξεις, ὅμως, δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ μνεία ὅτι ὁ Παῦλος ἐπεσκέφθη ποτὲ τὴν Ἰλλυρίαν. Οἱ δύο μοναδικές πιθανότητες διὰ μίαν τοιαύτην ἐπίσκεψιν, κρίνοντες ἀπὸ τὶς διάφορες κινήσεις του στὶς Πράξεις, εἶναι ὅταν ἠύρισκετο στὴν Βέρροιαν καὶ κατὰ τὴν διαμονὴν του στὴν Κόρινθον. Οἱ περιστάσεις τὶς ὁποῖες ἀντιμετώπιζεν ὁ Παῦλος ὅταν ἦτο στὴν Βέρροιαν καθιστοῦν ἀπίθανον μίαν ἐπίσκεψιν του στὴν Ἰλλυρίαν. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν, ἡ Κόρινθος φαίνεται πολὺ μακρὰ διὰ μίαν τοιαύτην ἐπίσκεψιν, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι καὶ ἀδύνατον, ἰδιαιτέρως ὅταν ἐνθυμώμεθα τὴν μακρὰν παραμονὴν του στὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀχαΐας. Τὸ ἐλάχιστον ποὺ μπορεῖ νὰ λεχθῇ εἶναι ὅτι ὁ Παῦλος ἐχρησιμοποίησεν τὴν Κόρινθον ὡς βάσιν διὰ εὐαγγελιστικὰς ἐξορμήσεις στὶς γύρω περιφέρειες. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι χαιρετᾷ ὄχι μόνον τοὺς πιστοὺς τῆς Κορίνθου ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς Ἀχαΐας (Β' Κορ 1:2). Αὐτό, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπαινίσσεται προσωπικὴν ἐπαφὴν μεταξὺ τοῦ Παύλου καὶ αὐτῶν. Ἐνῶ στὸ Β' Κορ 11:10 τὰ λεγόμενα τοῦ Παύλου μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶχεν ἐργασθεῖ προσωπικῶς στὴν Ἀχαΐα καὶ ὄχι μόνον στὴν Κόρινθον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἔφεσον, λέγεται ῥητῶς ὅτι ὁ Παῦλος ἐνοικίασεν τὴν σχολὴν τοῦ ῥήτορος Τυράννου ἐπὶ διετίαν ὡς κηρυγματικὸν χῶρον. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ὅπως πληροφορούμεθα, συνέβη «ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου» (Πραξ 19:10). Δὲν θὰ μπορούσαμε, ἄραγε, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ «πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν» δὲν ὑπονοεῖ ὅτι ὅλοι οἱ Ἀσιᾶται ἐταξίδευσαν στὴν Ἔφεσον διὰ νὰ ἀκούσουν τὸν Παῦλον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος ἐπῆγεν εἰς αὐτούς; Εἶναι, ἄραγε, ἀδιανόητον ὅτι ἡ ἴδρυσις τοιούτων ἐκκλησιῶν ὅπως οἱ ἐκκλησίες τῆς Ἱεραπόλεως, τῆς Λαοδικείας καὶ τῶν Κολοσσῶν, στὴν τελευταίαν ἀνάλυσιν,

χρεωστοῦσαν τὴν ἰδρυσίν των σὲ ὠθήσεις πού εἶχαν λάβει οἱ πιστοὶ τῶν πόλεων αὐτῶν ἀπὸ τέτοιου εἴδους ἐπισκέψεις τοῦ Παύλου;

Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος εἶναι ὅτι κάθε φορά πού ὁ Παῦλος ἐπισκέπτετο μίαν ἐπαρχίαν ἢ μίαν καινούργιαν περιοχὴν, ἀναζητοῦσε πάντοτε τὴν μητρόπολιν. Προσπαθοῦσε νὰ ἰδρῦση μίαν ἐκκλησίαν στὴν μεγάλην πόλιν, ὥστε νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὡς βάσιν πρὸς διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου στὰ μέρη τριγύρω. Εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἰδρυσεν ἐκκλησίας στοὺς Φιλιππους, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέρροϊαν καθὼς καὶ στὴν Κόρινθον, τὴν Ἔφεσον κ. ἄ. Αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία, αὐτὴ ἡ ὄρασις, αὐτὴ ἡ ὅλη στρατηγικὴ τοῦ Παύλου ἐξηγεῖ γιατί ἔτρεφεν τὴν ἔντονον ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ῥώμην, τὴν μεγίστην ὄλων τῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς (Ῥωμ 1:10-13, 15:22-24), μὲ τοὺς πολυειδοὺς κατοίκους της, οἱ ὅποιοι συνέρρεον σ' αὐτὴν ἀπὸ ὅλες τὶς γωνίες τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ πλέον, ἡ Ῥώμη θὰ ἦτο μία ιδεώδης βᾶσις ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἐδραστηριοποιήτο διὰ τὸν εὐαγγελισμὸν τῶν δυτικῶν τμημάτων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐὰν, λοιπόν, ὁ μέγας ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔδωκεν τοιαύτην ἔμφασιν εἰς τὴν μεγάλην πόλιν, δὲν φαίνεται ἀναπόφευκτον τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεὸς πράγματι ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν πόλιν, τὴν πόλιν μὲ τοὺς ἀμετρήτους κατοίκους της, μὲ τὴν μεγάλην ποικιλίαν ἀνθρώπων καὶ προβλημάτων, ὅπου ἁμαρτίαι ὄλων τῶν εἰδῶν διαπράττονται, ἡ πόλις τῶν εὐκαιριῶν καὶ τῆς ἐκμεταλεύσεως, ἡ πόλις τῶν κοινωνικῶς δυνατῶν καὶ ἀδυνάτων, τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἀθλιότητος, ἡ πόλις τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δυστυχίας, τῆς βίας καὶ τοῦ ἐγκλήματος, ὅπου ἄνδρες καὶ γυναῖκες βοοῦν καὶ στεναάζουν γιὰ βοήθειαν κι' ἀπελευθέρωσιν; Ὅπωςδήποτε τὸ σχέδιον πού ἀκολουθεῖ ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν στίς διάφορες κινήσεις του, τὶς ἐκκλησίες πού ἰδρυσεν καὶ τὰ μέρη στὰ ὁποῖα τὶς ἰδρυσεν, θὰ πρέπει νὰ ἐξαλείψουν κάθε ἵχνος ἀμφιβολίας περὶ τοῦ βαθέως ἐνδιαφέροντος τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν μεγάλην πόλιν. «Λαὸς ἐστὶ μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ» εἶπεν ὁ Θεὸς γιὰ τὴν Κόρινθον στὸν Παῦλον κατὰ τὸ ὄραμά του (Πραξ 18:9). Ναί, παρ' ὅλην τὴν ὀμότητα, τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα, τὶς ὁποῖες πολλάκις ἐπισυσπυρρεῦει ἐπὶ τῶν θυμάτων της, ἐπὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι κοινωνικῶς ἔχουν ἀχρηστευθῆ καὶ ἠθικῶς καταστραφῆ, ἡ πόλις εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Πάντοτε ἦτο! Ὅχι ἐπειδὴ τὸ ἀξίζει, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν τὸ ἀξίζει· χάριν τῶν ἀναγκῶν της, διότι ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, ἐκεῖ, ἐπίσης, φανερόνεται τὸ ἔλεος καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ἡ χάρις καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ φαίνονται ἐνδοξότερες.

Τέλος, μία ἀκόμη ὄψις τῆς ιδέας περὶ πόλεως εἶναι ἡ ἀκόλουθος. Μία βασικὴ ιδέα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὀδηγεῖ τὶς σκέψεις μας σὲ μίαν σύγκρισιν ἢ ἀντίθεσιν ἢ ὁποῖα ἔχει σημαντικὲς ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν κατανόησιν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὅχι μόνον καινοδιαθηκολόγοι ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐρευνηταὶ ἔχουν σωστότατα παρατηρήσει ὅτι κατὰ τὴν προέλασιν τοῦ εὐαγγελίου διὰ μέσου τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διαδραματίζεται μία σιωπηρὴ σύγκρουσις, μία ἀναμέτρησις, μία πρόκλησις, μία μάχη μεταξὺ τοῦ ἀπίστου, ἀσεβοῦς κόσμου καὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποῖα διακηρύσσεται ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν του.

Αὐτὴ ἡ ἀντίθεσις συνήθως ἐξηγεῖται διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν πόλεων πού συμβολίζουν τὶς δύο ἀπόψεις ἢ στάσεις. Καὶ οἱ πόλεις αὐτὲς εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ αἱ Ἀθῆναι.⁴

Κατὰ τὴν γνώμην μου, οὐδεμία ἄλλη πόλις στὸν ἀρχαῖον κόσμον – συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ῥώμης – δὲν εἶχεν τὴν σπουδαιότητα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ κατάλληλος περίστασις νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ κατορθώματα καὶ τὶς δόξες τῆς. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν κατορθωμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ ἦναι πασίγνωστα, καὶ τῆς ὑπερόχου διαλέκτου τῆς – τῆς Ἀττικῆς – πού ἐδημιούργησεν, ἔλαβεν μιάν ἐξέχουσαν θέσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραμίλλος στὴν ἱστορίαν τῶν πόλεων. Αἱ Ἀθῆναι κατήντησαν νὰ συμβολίζουν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς – παρεκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ! Αἱ Ἀθῆναι ἐνσωμάτωσαν τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, τὸ πνεῦμα τῆς αὐταρκειᾶς, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἦτο τὸ μέτρον πάντων πραγμάτων, καὶ στὸ ὁποῖον δὲ ὑπῆρχεν χῶρος διὰ τὸν Θεόν.⁵ Ἐπὶ παραδείγματι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Παῦλος κινεῖται ἐντὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, πανταχοῦ ὁ πνευματικὸς του ἀγὼν εἶναι ἐναντίον τῶν «Ἀθηνῶν»· βεβαίως ὄχι τῶν Ἀθηνῶν ὡς πόλις, οὔτε ὡς ὁμάδα πολιτῶν, ἀλλὰ ὡς ἰδέα, ὡς θεώρησις τοῦ κόσμου, ὡς πνευματικὸν κλίμα τὸ ὁποῖον ἔχει ἀπορρίψει τὸν Θεόν. Παρ' ὅλον τὸν διαλακτικὸν χαρακτήρα τῶν λόγων τοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους («ὡς δεισιδαιμονεστέρους [δηλ. ὡς πάρα πολὺ θρήσκους] ὑμᾶς θεωρῶ ... ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν», Πρ 17:22-23), ἔφυγεν ἀπὸ τὴν πόλιν των γιὰ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ ποτέ.

Ἄναμφιβόλως ἡ σύγχρονος πόλις τῆς Ἀθήνας, ἂν καὶ πρωτεύουσα σὲ ὅτι ἔχει ἀπομείνει ἀπὸ τὸν κάποτε ἀπέραντον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ πολλὰς φορές μεγαλητέρα τοῦ ἀρχαίου τῆς ἑαυτοῦ, ἔχει ἀπολέσει τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Παρὰ ταῦτα τὸ παρὸν θρησκευτικὸν τῆς κλίμα, μολονότι ἐμπεριέχει μιάν κάποιαν Χριστιανικὴν παρουσίαν, δὲν εἶναι πολὺ καλύτερον τοῦ θρησκευτικοῦ κλίματος τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἢ οἰασδήποτε ἄλλης εὐρωπαϊκῆς μεγαλουπόλεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἀντιπαραθέσις «Ἱερουσαλήμ καὶ Ἀθῆναι» ἰσχύει ἀκόμη. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ τοῦ παρόντος ἰσραηλινοῦ κράτους, διότι αὐτὴ δὲν εἶναι καλύτερη, ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ Ἱερουσαλήμ, ἡ ἄνω πόλις, ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν κατοικεῖ δικαιοσύνη, ἡ πόλις πού νεύει σὲ ὅσους ἔχουν ἐμπιστευθεῖ τὸν Χριστόν. Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ Ἀθῆναι, ἡ μεγάλη πόλις, οἰαδήποτε πόλις, ἡ πόλις τῆς αὐταρκειᾶς ἡ ὁποία δὲν ἔχει χῶρον διὰ τὸν Θεόν, ἔχει ἀνάγκη τοῦ Θεοῦ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν. Αὐτὴ εἶναι ἀκόμη τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ

⁴ Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ὀλανδὸς ἐρευνητὴς C. J. Bleeker, ἔγραψεν ἓνα βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον *Christ in Modern Athens. The Confrontation of Christianity with Modern Culture and the Non-Christian Religions*, Leiden: Brill 1965.

⁵ Τὸ θέμα τοῦτο διεξέρχομαι στὴν ἀκόλουθον μελέτην· Chrys C. Caragounis, “Greek Culture and Jewish Piety: the Clash and the Fourth Beast of Dan 7”, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* (Louvain, Belgium), Vol. 65, pp. 280-308.

καὶ ἡ πρόκλησις δι' ἡμᾶς σήμερα νὰ φέρωμεν τὸ εὐαγγέλιον σ' αὐτὴν εἶναι ἡ ἴδια ὅπως ἦτο τὸν καιρὸν τοῦ ἀποστόλου Παύλου.